

Др Снежана Видановић
Др Весна Анђелковић
Филозофски факултет
Ниш

UDK-37.017 (37.06)
Изворни научни рад
HB.LVIII 3.2009.
Примљен: 4. II 2009.

АГРЕСИВНОСТ, СКЛОНОСТ КА РИЗИЧНОМ ПОНАШАЊУ И СТРУКТУРА ПОРОДИЦЕ АДОЛЕСЦЕНАТА

Апстракт *Имајући у виду да је породично окружење основно место где се развија механизам инхибиције непожељних облика понашања, па тако и агресивности, спровели смо истраживање да бисмо испитали да ли постоје разлике у тражењу стимулуса и нивоу агресивности између адолесцената из потпуних и једнородитељских породица. Истраживањем је обухваћено 80 испитаника узраста од 14 до 16 година. У процени склоности ка тражењу стимулуса коришћена је скала тражења стимулуса – форма V (Sensation Seeking Scale - Form V, Zuckerman, Eysenck & Eysenck), а ниво агресивности испитиван је преко SIGMA D/4 – Момировић и сарадници. Резултати су показали да се адолесценти из потпуних и једнородитељских породица не разликују у нивоу агресивности и склоности ка тражењу стимулуса. Пол се није показао као релевантан фактор.*

Кључне речи: *једнородитељска породица, агресивност, потреба за тражењем стимулуса, адолесценти*

AGGRESSIVENESS, TENDENCY TO RISKY BEHAVIOUR AND ADOLESCENTS' FAMILY STRUCTURE

Abstract *Bearing in mind that family environment is the basic place where the inhibition mechanism of undesired forms of behaviour, including aggressiveness, is developed we conducted a research in order to determine whether there are any differences in seeking for sensation and the level of aggressiveness between adolescents coming from complete or single-parent families. The sample comprised 80 examinees, aged 14 to 16. For the evaluation of the sensation search we used the sensation seeking scale - form V (Sensation Seeking Scale - Form V, Zuckerman, Eysenck & Eysenck), and for the level of aggressiveness the SIGMA D/4 - Momirović et al. was used. The results show that there is no difference between the adolescents coming from complete and single-parent families regarding the level of aggressiveness and the tendency to seek sensations. Sex differences turned out not to be a relevant factor either.*

Keywords: *single-parent family, aggressiveness, need for seeking sensations, adolescents*

АГРЕССИВНОСТЬ, СКЛОННОСТЬ К РИСКОВОМУ ПОВЕДЕНИЮ И СТРУКТУРА СЕМЬИ ПОДРОСТКА

Резюме *Имея в виду семью как место формирования механизма ингибиции нежелательных форм поведения, в том числе и агрессивности, нами было проведено исследование в целях определения разницы в поиске стимула и уровня агрессивности среди подростков из полной и однородительской*

семьи. Исследование проведено на примере 80 испытуемых, возраста 14-16 лет. Для определения склонности к поиску стимула была использована шкала поиска стимула (Sensation Seeking Skale - Form V, Zuckerman, Eysenck & Eysenck), а уровень агрессивности исследован с помощью SIGMA D/4 - Момирович и сотрудники. Полученные результаты показали что разница в уровне агрессивности и склонности к поиску стимула между подростками из полной и однородительской семьи не существует. Пол также оказался не релевантным фактором.

Ключевые слова: *однородительская семья, агрессивность, побуждение к поиску стимула, подростки.*

Теоријски контекст

Једнородитељске породице

У психолошком смислу, породица је место примарних емоционалних размена. На развој детета утичу многобројни фактори од којих неки делују знатно пре његовог рођења. Разуме се, у најранијем развоју, искуства која дете стиче у интеракцији с околином доминантно су везана за мајку. Колико ће мајка адекватно одговорити на потребе детета, зависи како од њеног искуства у примарној породици, тако и од актуелне реалности и конкретне и емоционалне подршке коју јој пружа партнер. Наиме, родитељски пар пружа деци неопходан модел комуникације и модел адекватног разрешавања конфликта кроз усаглашавање и уважавање, понекада веома различитих потреба сваког појединог члана породице. Та дијада, такође, омогућава стварање јединственог родитељског ауторитета који је мање арбитран за дете него онај који потиче од само једне родитељске фигуре. Отац је присутан и значајан као родитељска фигура како посредно, тако и непосредно у свим фазама развоја детета. Без обзира на то колико је мајка подржавајућа, у неким областима као што је емоционална интелигенција, самопоштовање, самопоуздање отац има незаменљиву улогу (Видановић и сар., 2006). Разуме се, у неким другим областима функционисања детета, примарна је улога мајке (Амато, 1998). Особености оца и његов карактеристичан родитељски стил су значајан фактор формирања дететове личности.

Мада се и данас сматра да је породица заснована на браку биолошког оца и мајке најоптималније окружење за развој детета, сведоци смо знатног пораста једнородитељских породица у другој половини XX века. Најчешћи узрок је развод, а све чешће и одлука мајке да сама подиже дете. Како ће дете реаговати на развод, зависиће од узраста у коме је дошло до развода, зрелости личности, претходних искустава у односима са родитељима, личности родитеља, њиховог понашања и ставова према детету и разводу,

као и других чинилаца. Генерално, повреде су патогеније уколико је дете млађе и уколико до развода долази у осетљивијим фазама развоја (фаза интензивне сепарационе анксиозности, едипална фаза и пубертет).

Бројне студије указују на повећан ризик у једнородитељским породицама за појаву психопатолошких поремећаја деце и адолесцената (Sauvoley, 2001). Између осталог, лонгитудинално истраживање на узорку од 1.400 америчких породица говори да 20 до 25 одсто деце из разведених породица испољава јасне знаке депресивности, импулсивности (ризишно понашање), антисоцијално понашање, у поређењу са 10 одсто деце с оба родитеља (Meltzer, 2000).

Положај детета додатно отежавају непримерена понашања родитеља, као што су међусобна оптуживања, непријатељство, осветољубивост, драматизација.

Терман (према Friedman и сар., 2005) је такође у лонгитудиналној студији потврдио да развод родитеља у периоду детињства може касније имати неповољне последице на ментално здравље детета. Пре свега, аутор указује на недостатак социјалног ослоња или его контроле (тј. импулсивност или неконформизам) и присуство неуротицизма или ниског нивоа емоционалне стабилности код ове деце. Развод родитеља може бити предиктор каснијег нездравог понашања попут пушења, коришћења наркотика и лоше психолошке адаптације у адолесценцији.

Иако многа деца разведених родитеља не испољавају знаке тешке психопатологије, одређени број истраживања истиче да развод може бити потенцијални ризик настанка различитих типова тешкоћа: екстернализовани проблеми, интернализовани проблеми и когнитивни дефицит (Shaw и Ingoldsby, 1999). Дечаци су склонији екстернализованим проблемима (понашања попут пркоса, агресије и делинквенције), а девојчице интернализованим. Хојт и сар. (Hoyt, према Shaw и Ingoldsby, 1999), поредећи децу разведених и неразведених родитеља, наводе да су деца разведених родитеља непослушнија и агресивнија него њихови вршњаци из потпуних породица. Истраживање деце другог и трећег разреда основне школе чији су родитељи разведени такође је показало да родитељи и учитељи процењују ову децу депресивнијом и анксиознијом него децу из потпуних породица.

Да структура породице у интеракцији с узрастом детета има значајан утицај на мајчину контролу, илустровано је у истраживању које је спровео Амато (1998). Он је испитивао породичне процесе (мајчино и очево родитељско понашање, односе између браће и укупну породичну климу) у три врсте породица различите структуре: породице самохраних мајки, породице с поочимом и породице с оба родитеља. Показало се да самохране

мајке деце раног школског узраста имају успешну контролу над дететовим понашањем, што је изостало када се радило о адолесцентском узрасту.

У разумевању психодинамике развоја деце и младих у једнородитељској породици свакако треба имати у виду да је самохрано родитељство у великом броју случајева праћено и ниским социоекономским статусом породице. Како изостаје подршка партнера која може умањити неповољне утицаје свакодневних стресора, шира социјална подршка је изузетно значајна.

Агресивност

Дефиниције агресивног понашања су бројне и разнолике, мада је агресивност већ дуги низ година предмет многобројних теоријских разматрања и емпиријских истраживања. Наглашавају се различити аспекти агресивности као што су узроци настанка, начини изражавања и циљеви агресивног понашања.

Директна агресивност одређује се као свако понашање које садржи отворено исказану намеру да се неко повреди физички или вербално. Током последње деценије пажња истраживача усмерена је на социјално манипулативна понашања, познатија као *индиректна* или *релациона* и *социјална агресивност*. Ову врсту агресивности карактерише агресивно понашање у коме агресор не испољава агресивност непосредно, али настоји да повреди другу особу. Основне категорије индиректне агресивности су: ширење гласина, оговарање, игнорисање, искључивање, као и, на пример, претећи анонимни телефонски позиви, писање претеће поруке.

Упркос актуелности разматрања индиректне агресивности током последњих деценија, она се у многим срединама још увек не сматра озбиљним обликом хостилног понашања. С друге стране, бројна истраживања показују да индиректна агресивност може бити једнако болна и опасна за жртву колико и директна. Крик и сарадници (Crick и сар., 1996), на пример, наводе да је код деце која су била жртве индиректне агресивности знатно израженија социјално-психолошка неприлагођеност као што су депресија и усамљеност.

С обзиром на начин, циљеве и исходе агресивног понашања, говоримо о проактивној и реактивној агресивности. *Реактивна агресивност* је реакција на неки спољашњи догађај (нпр. провокацију или фрустрацију), који може бити стваран или га особа тако тумачи (Crick и сар., 1996). Када је, пак, агресивно понашање планирано и намерно како би се постигао неки циљ, говоримо о *проактивној агресивности*.

Мада се манифестације агресивности с узрастом мењају, ово обележје личности је врло стабилно током времена. Стабилност агресивности се

повећава с узрастом и већа је код особа које су или изразито агресивне или изразито неагресивне у односу на особе са просечним нивоом агресивности. Такође се указује на улогу наслеђа и међугенерациску везу.

Манифестације, учесталост и интензитет агресивности мењају се током узраста. У раном детињству превладава инструментална, физичка и директна агресивност и она се задржава све до краја предшколског узраста (Carlan и сар., према Керестеш, 1999). При крају предшколског и почетком школског периода долази до изражаја реактивна, вербална и индиректна агресивност. Генерално, у адолесценцији долази до смањења учесталости агресивног понашања али и до повећања његовог интензитета. У том периоду мењају се и фрустративне ситуације које изазивају агресивно понашање. Док су у ранијем детињству узроци агресивности углавном унутар породице, код адолесцената они су везани за школу, окружење или пријатељство (нпр. непријатељски однос с наставницима, притисак вршњака и сл.)

Разлике међу половима у изражавању агресивности уочљиве су већ у предшколском узрасту, а у адолесценцији постају и све израженије. Међутим, неки аутори, као на пример Хајд (Hyde, према Vasta, 2004), сматрају да се полне разлике смањују у младалаштву.

Иако су жене у ранијим истраживањима (Керестеш, 2002) углавном приказиване као неагресивне, концепт индиректне агресивности даје нешто другачију слику. Тиме је постало очигледно да мушкарци и жене могу бити агресивни, али да преферирају различите стилове агресивности. Углавном, код младића доминирају директни облици агресивности, а девојке користе индиректније стратегије. Разлике међу половима у агресивности углавном се приписују заједничком деловању биолошких и социјалних фактора. Међу биолошким чиниоцима, највећи значај се придаје мушким полним хормонима, али и телесној снази. Паралелно с тим указује се и на разлике у процесу социјализације оба пола. Уопштено гледајући, агресивност се сматра прихватљивом компонентом мушке, али не и женске полне улоге, па се стога, већ од најранијег узраста, деца супротних полова усмеравају у том правцу. Тако се код девојчица подстиче развој просоцијалног понашања, док се агресивност не одобрава, па чак и обесхрабрује.

Потреба за тражењем стимулуса

У покушају да се разјасне и опишу чиниоци који утичу на склоност ка ризичном понашању, значајан аспект сагледавања пружа конструкт *тражења стимулуса* (узбуђења) који је шездесетих година формулисао Цукерман (Zuckerman). Аутор га одређује као “особину личности дефинисану тражењем разноликих, нових, сложених и интензивних сензација и искустава, и спремност да се преузму физички, социјални,

законски и финансијски ризици зарад таквих искустава” (Zuckerman, 1994, стр. 27). Налази генетичких студија сугеришу да се херитабилност тражења стимулуса креће између 0,3 и 0,6. Цукерман (1994) наводи да поред допамина могу бити укључени неги други неуротрансмитери у изражену потребу за тражењем различитих узбуђења.

Инструмент који је конструисао Цукерман мери индивидуалне разлике у тражењу стимулуса кроз четири димензије: *тражење узбуђења и авантуре, тражење искуства, дезинхибиција и подложност осећању досаде*. Те четири димензије испољавају се као спремност за преузимање високог ризика и учествовање у ризичним спортовима, потрага за новим и узбудљивим искуствима кроз путовања, музику, уметност, коришћење наркотика, социјално пијење и мноштво сексуалних партнера, као и избегавање предвидљивих ситуација.

Склоност ка тражењу стимулуса углавном се стабилизује у периоду од шеснаесте до двадесете године, а затим показује постепени пад. Мушкарци генерално имају виши скор од жена, осим на субскали тражење искуства (Видановић и Анђелковић, 2009).

Тражење стимулуса повезано је с различитим сексуалним искуствима и употребом дрога, алкохола и цигарета, учествовањем у ризичним спортовима, когнитивним, перцептивним и естетским преференцијама; либералним, пермисивним и неконформистичким ставовима (Zuckerman и сар., 1994). Када имамо у виду адолесцентски период, значајни су налази о ниској, али позитивној корелацији са коефицијентом интелигенције и академским способностима. Досада и дезинхибиција могу ометати академско функционисање. У истраживању у нашој средини Видановићеве и Анђелковићеве (Видановић и Анђелковић, 2009) испитиване су разлике у склоности ка тражењу стимулуса и склоности ка оригиналности између студената различитих факултета. Показало се да су професионално усмерење студената и пол релевантни фактори. Склоност ка тражењу стимулуса била је најизраженија код студената физичке културе и медицине, а најнижа код будућих музичара.

Показало се да тенденција ка тражењу стимулуса може представљати значајан предиктор ризичног понашања код младих, посебно криминогене активности и социјалног насиља.

Идеја од које смо пошли је да адолесценти из потпуних и једнородитељских породица функционишу на специфичан начин и да би било значајно испитати да ли постоје разлике у нивоу *агресивности* и *склоности ка тражењу стимулуса* на том узорку.

Циљеви истраживања

Општи циљ:

– Испитати да ли постоје статистички значајне разлике у погледу *склоности ка тражењу стимулуса* и *агресивности* између адолесцената из потпуних и једнородитељских породица.

Посебни циљеви:

– Испитати да ли постоје статистички значајне разлике у израженост *склоности ка тражењу стимулуса* (тражење узбуђења и авантуре, тражење искуства, дезинхибиција и подложност осећању досаде) између адолесцената из потпуних и једнородитељских породица;

– Испитати да ли постоје статистички значајне разлике у изражености *агресивности* између адолесцената из потпуних и једнородитељских породица;

– Испитати да ли постоје статистички значајне разлике у изражености појединих димензија *склоности ка тражењу стимулуса* (тражење узбуђења и авантуре, тражење искуства, дезинхибиција и подложност осећању досаде) између адолесцената из потпуних и једнородитељских породица с обзиром на пол;

– Испитати да ли постоје статистички значајне разлике у изражености *агресивности* између адолесцената из потпуних и једнородитељских породица с обзиром на пол;

– Испитати да ли постоји статистички значајна повезаност између *склоности ка тражењу стимулуса* (тражење узбуђења и авантуре, тражење искуства, дезинхибиција и подложност осећању досаде) и *агресивности* код адолесцената из потпуних и једнородитељских породица.

Инструменти

Скала тражења стимулуса - Форма V (Sensation Seeking Scale - Form V, Zuckerman, Eysenck & Eysenck, 1978) - обунвата четири субскеале: *тражење узбуђења и авантура*, *тражење искустава*, *дезинхибиција* и *подложност осећању досаде*. Алфа коефициент инструмента износи 0,85, а тест-ретест релијабилност 0.89 за три недеље, а 0,75 за 6-8 месеци.

Упитник за процену базичне агресивности (SIGMA 4/D) – Момировић и сар. – намењен је процени ефикасности ситема за регулацију и контролу реакције напада из кибернетског модела регулативних функција. Истичемо, ниже вредности укупног резултата значе виши ниво агресивности. Поузданост упитника SIGMA 4/D је 0, 83.

Узорак испитаника

Истраживање је спроведено код 80 адолесцената (40 ученика осмог разреда основних школа и 40 ученика првог разреда средњих школа у Нишу), узраста од 14 до 16 година. Узорак је сачињен од подједнаког броја ученика из потпуних и једнородитељских породица, испитаници су уједначени по полу, образовању родитеља, економском и радном статусу. Преко 70 одсто мајки и очева из оба типа породице има средњу, вишу школу и факултет и већина је запослена.

Резултати истраживања

Најпре ћемо изложити израженост *агресивности* и *потребе за тражењем стимулуса* (табела 1).

Табела 1. показује да су средње вредности свих испитаника у узорку на *Скали тражења стимулуса* испод просека (19.80 према 21.30) као и појединачне димензије, осим димензије *тражење узбуђења и авантуре* која је изнад просечних вредности. Истичемо да је тежња ка тражењу стимулуса присутнија код адолесцената из основне школе него код средњошколаца и да је та разлика статистички значајна ($p < 0.034$). Код основношколаца је израженија димензија *дезинхибиција*.

Испитаници из потпуних и једнородитељских породица се статистички значајно не разликују на *Скали тражења стимулуса*, у целини и по димензијама. Такође, нису нађене разлике ни између младића, нити између девојака из потпуних и једнородитељских породица.

Агресивност адолесцената из узорка је знатно испод просечних вредности (30.56, од максималних 40.00). Не постоји статистички значајна разлика у изражености ове варијабле између испитаника из потпуних (30.80) и непотпуних (30.33) породица. Показало се да пол не представља релевантан фактор, како у односу на нивоу целокупног узорка, тако и у погледу припадности потпуној или једнородитељској породици.

Као што се види у табели 2, на нивоу целог узорка постоји статистички значајна корелација између *агресивности* и *потребе за тражењем стимулуса* (као и на димензијама). Подсећамо да већи скор на SIGMA 4/D указује на нижи ниво агресивности. С друге стране, када се узме у обзир тип породице, статистички значајна корелација између ове две варијабле присутна је само код испитаника из једнородитељских породица. Код испитаника из потпуних породица, пак, позитивна корелација нађена је на димензијама *дезинхибиција* и *досада*.

Табела 1. Степен изражености зависних варијабли на целом узорку, по типу породице и по полу

Пол	породица	мере	дезинхиби- ција	досада	узбуђење	искуство	ССС	агресивност
Мушки	потпуна	as	4.30	3.85	6.95	4.40	19.50	30.85
		n	20	20	20	20	20	20
		sd	2.273	1.843	1.820	1.729	4.371	3.528
	једно- родитељска	as	5.36	4.05	6.50	3.95	19.86	30.82
		n	22	22	22	22	22	22
		sd	2.647	1.588	2.155	1.253	5.366	4.511
	total	as	4.86	3.95	6.71	4.17	19.69	30.83
		n	42	42	42	42	42	42
		sd	2.504	1.696	1.991	1.497	4.861	4.024
Женски	потпуна	as	4.00	3.40	8.30	4.85	20.55	30.75
		n	20	20	20	20	20	20
		sd	2.294	1.635	1.658	1.348	5.395	2.221
	једно- родитељска	as	4.78	2.67	7.39	4.61	19.44	29.72
		n	18	18	18	18	18	18
		sd	2.557	2.544	2.453	2.279	7.664	3.511
	total	as	4.37	3.05	7.87	4.74	20.03	30.26
		n	38	38	38	38	38	38
		sd	2.421	2.117	2.095	1.826	6.499	2.910
Total	потпуна	as	4.15	3.63	7.63	4.63	20.03	30.80
		n	40	40	40	40	40	40
		sd	2.259	1.735	1.849	1.547	4.875	2.911
	једно- родитељска	as	5.10	3.43	6.90	4.25	19.68	30.33
		n	40	40	40	40	40	40
		sd	2.590	2.159	2.307	1.794	6.415	4.079
	total	as	4.63	3.53	7.26	4.44	19.85	30.56
		n	80	80	80	80	80	80
		sd	2.462	1.949	2.109	1.675	5.664	3.529

Табела 2. Повезаност агресивности и тражења узбуђења на целом узорку и код потпуних и једнородитељских породица

		ССС	дезинхибиција	досада	узбуђење	искуство
цео узорак	R	-.513	-.477	-.391	-.221	-.299
	sig	.000	.000	.000	.049	.007
потпуна	R	-.298	-.397	-.325	.000	.006
	sig	.062	.011	.041	1.000	.972
једнородитељска	R	-.635	-.525	-.438	.372	-.506
	sig	.000	.001	.005	.018	.001

Табела 3. Повезаност агресивности и тражења узбуђења на целом узорку и код младића и девојака

		ССС	дезинхибиција	досада	узбуђење	искуство
цео узорак	R	-.513	-.477	-.391	-.221	-.299
	sig	.000	.000	.000	.049	.007
младићи	R	-.495	-.472	-.323	-.213	-.169
	sig	.001	.002	.037	.175	.283
девојке	R	-.583	-.528	-.581	-.207	-.465
	sig	.000	.001	.000	.212	.003

Код испитаника оба пола постоји статистички значајна корелација између скорова на скали ССС и SIGMA 4/D. Статистички значајна корелација код оба пола нађена је на димензијама *дезинхибиција* и *досада*, а код девојака и на *тражењу искуства*.

Дискусија резултата

Резултати истраживања показују да је код адолесцената израженост *агресивности* знатно испод просечних вредности. С обзиром на све веће насиље, антисоцијално понашање и друге облике агресивног испољавања младих у нашој средини, добијени ниво агресивности није у складу с нашим очекивањима. У разумевању ових налаза треба имати у виду да се инструментом коришћеним у истраживању процењује само систем регулације и контроле напада, односно да он није дискриминативан за различите видове агресивног испољавања. Код извесног броја адолесцената агресивно понашање може бити прикривена депресивност, што такође није

процењивано у истраживању. Део слободне агресивне енергије требало би да се сублимира кроз менталне, интелектуалне и физичке активности. Свакако, агресивност има и формативну улогу у развоју деце. Између осталог, она је понекада у функцији растерећења од напетости. У сваком случају, испотпросечне скорове на агресивности код адолесцената у овом истраживању можемо схватити као позитиван показатељ развоја.

Важан налаз овог истраживања је да се адолесценти из потпуних и једнородитељских породица не разликују у нивоу агресивности. Досадашња литература наводи да је код младих из породица са поремећеном структуром, било услед смрти или развода, честа агресивност и насилно понашање (Meltzer, 2000). И поред тога што се најчешће указује на повећан ризик од настанка психопатолошких испољавања код деце и младих у једнородитељским породицама, неоправдано је тврдити да одсуство биолошког родитеља, најчешће оца, само по себи има пресудан утицај на адекватан развој деце. Дубоки и неразрешени конфликти у породици који се обично настављају и после развода представљају несумњиво један од најважнијих чинилаца у евентуалном настанку поремећаја. Међутим, истовремено треба имати на уму да неке особе блиске детету (ујак, деда, старији брат, учитељ) могу представљати добар супститут очинске фигуре и помоћи у адекватном развоју младе особе. Разумљиво је да ће став према одсутном оцу умногоме зависити и од свесних и несвесних ставова мајке у односу на оца детета и начина како је она доживела сепарацију од брачног партнера. Могућност усаглашавања у родитељству је изузетно значајна (Видановић и сар., 2006).

Један од могућих разлога непостојања разлика у агресивности код адолесцената из потпуних и једнородитељских породица вероватно проистиче из структуре узорка који није типичан за самохрано родитељство. Већина родитеља из подузорка једнородитељских породица у овом истраживању је вишег нивоа образовања и запослена је, што, на неки начин, може допринети природи интеракције и општој атмосфери у породици.

Добијени налази говоре да не постоји разлика у нивоу агресивности између младића и девојака, што је у складу са мишљењем нпр. Хајда (Hyde, према Vasta, 2004) који сматра да се, укупно узевши, полне разлике смањују у младалаштву.

Према резултатима, *склоност ка тражењу стимулуса* је нешто испод просечних теоријских вредности, осим на димензијама *тражење узбуђења и авантуре* која је изнад просека. Слични резултати добијени су и на студентској популацији у истраживању Видановић и Анђелковић (2009). Разумљиво је да је код адолесцената присутније тражење узбуђења и авантуре, које се често изражава спремношћу преузимања високог ризика

и трагањем за новим и узбудљивим искуствима. Додајемо да је *тежња ка тражењу стимулуса* присутнија код адолесцената из основне школе, у поређењу са средњошколцима. Код основношколаца је и израженија димензија *дезинхибиција*. Мада се ради о релативно малој узрасној разлици између ове две групе, умногоме је очекивана (ослањајући се на многобројна искуства родитеља и васпитача) и већа *дезинхибиција*. Подсећамо да су “дезинхибитори”, између осталог, у сталној потрази за приликама које ће умањити њихове инхибиције, нпр. “дивље” журке са жестокиим напијањима и могућностима сексуалног односа са потпуним странцима. Ипак, добијене резултате треба прихватити условно.

Ово истраживање је потврдило налазе претходних истраживања (Zuckerman, 1994) о повезаности *агресивности* и *потребе за тражењем стимулуса*. Корелација постоји и у појединачним димензијама ССС. Међутим, између ове две варијабле статистички значајна корелација постоји само код испитаника из једнородитељских породица. Код испитаника из потпуних породица, пак, корелација је нађена само на димензијама *дезинхибиција* и *досада*. Како разумети ове резултате? Подсетимо се да се у овом истраживању адолесценти из различитих типова породица не разликују у нивоу агресивности (која је, напомињемо, испод просека). Ипак, чини се да агресивнији адолесценти из једнородитељских породица користе шири спектар могућности у потрази за стимулусима него њихови вршњаци из потпуних породица. За разлозима свакако треба трагати у бројним специфичностима развоја деце и младих у непотпуним породицама.

Статистички значајна корелација код оба пола нађена је на димензијама *дезинхибиција* и *досада*, а код девојака и на *тражењу искуства*. Наглашавамо да су девојке у односу на младиће склоније да потребу за тражењем стимулуса остварују кроз тражење различитих искустава (Видановић и Анђелковић, 2009).

Закључак

Стално се подвлачи незаменљива, примарна улога породице у развоју детета. Несумњиво је да се у породичном окружењу развијају и механизми инхибиције непожељних облика понашања, па тако и агресивности. То има специфично значење када се разматра функционисање једнородитељске породице. И резултати овог истраживања потврђују да само присуство или одсуство оца не мора бити одговорно за испољавање агресивности и склоности ка тражењу стимулуса код младих.

Од релативне зрелости родитеља појединачно, али и као родитељског пара, зависиће успешност, могућност превазилажења кризних ситуација везаних за специфичну фазу развоја породице. Имајући све то у виду,

углавном је неоправдано разматрати једнородитељске породице као дефинисани ентитет, а при томе довољно не уважити јединственост функционисања било које породице, укључујући и ону без једног родитеља. Такав приступ је неопходан и у разумевању повезаности *агресивности* и *потребе за тражењем стимулуса*, посебно код адолесцената. При томе, треба подвући да у једнородитељским породицама када је родитељ најчешће препуштен сам себи, а деца скоро искључиво њему, фактор личности родитеља је у многим случајевима доминантан.

Напомена: Рад је настао у оквиру пројекта Усклађивање улога на послу и у породици (149062Д) који финансира Министарство науке Републике Србије

Литература

- Amato, P. (1998): More than money? Men's contributions to their children's lives, in Booth, A., and Crouter, A. (eds.), *Men in Families: When Do They Get Involved? What Difference Does It Make?*, Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., pp. 241–278.
- Crick, N. R., Bigbee, M. A., & Howes, C. (1996): Gender differences in children's normative beliefs about aggression: How do I hurt thee? Let me count the ways. *Child Development*, 67, 1003-1014.
- Friedman, H., Tucker, J. Schwartz, J., Tomlinson-Keasey, C., Martin, L. Criqui, M. (2005): Психосоцијални и бихевиорални предиктори дуговечности: старење и смрт међу “Термитима”. *Психологија у свету*, X, 1-2, 23-38.
- Керестеш, Г. (2002). *Дјечје агресивно и просоцијално понашање у контексту рата*. Јастребарско: Наклада Слап.
- Meltzer, H. (2000). *Mental Health of Children and Adolescents in Great Britain*, London: The Stationery Office.
- Shaw, D. S. i Ingoldsby, E. M. (1999): Children of divorce. U R. T. Ammerman, M. Hersen, i C. G. Last (Ed) *Handbook of prescriptive treatments for children and adolescents*. Needham Heights, MA, Allyn i Bacon.
- Souvola, A. (2001). *The association between single-parent family background and physical morbidity, mortality and criminal behaviour in adulthood*. Oulu University Press, Oulu
- Васта, Р., Хаитх., Миллер, С.А. (2004): *Дјечја психологија*. Загреб: Наклада Слап.
- Видановић, С., Тодоровић, Ј., Хедрих, В. (2006): *Породица и посао – изазови родитељства*. Филозофски факултет, Ниш.
- Видановић, С., Анђелковић, В. (2009): Синдром младалачке бесмртности: склоност ка тражењу стимулуса и оригиналност. У: Зборник *Ризично сексуално понашање младих*, ур. Стефановић-Станојевић, Т., Центар за научна истраживања Српске академије наука и уметности и Универзитет у Нишу, 117-133.
- Zuckerman, M. (1994): *Behaviorale Expression and Biosocial Bases of Sensation Seeking*. Cambridge, Cambridge University Press.